

Ole Michael Selberg

Kirke og stat i Polen

Trykt i Kirke og kultur, 1990, nr. 2, ss. 141-151

Om dere ikke kan hindre deres fiender i å sluke dere med hud og hår, bør dere iallfall gjøre hva dere kan for å forhindre at de fordøyer dere.

Jean-Jacques Rousseau, «*Considérations sur le gouvernement de la Pologne*» (1772)

I 1945 ble marxismen-leninismen knesatt som den statsbærende ideologi i hele Øst-Europa. For de kristne kirkene innebar denne moderne tillempning av prinsippet «*cuius regio, eius religio*» at de i beste fall ble betraktet som en onde man foreløpig måtte avfinne seg med, fordi tiden ennå ikke var moden til å utrydde religionen fullstendig. Den konkrete utformning av kommunistenes politikk overfor kirkesamfunnene kom imidlertid til å variere fra land til land, avhengig av de lokale forhold. Blant de faktorer som ble bestemmende for partiets linje, var trossamfunnets størrelse, dets ettergivenhet overfor de politiske myndigheter, dets eventuelle avhengighet av en utenlandsk autoritet, dets holdning under den annen verdenskrig og dets tilknytning til den nasjonale majoritet eller til minoriteter i vedkommende land. Disse variablene frembrakte i tidens fylde svært forskjellige resultater. Mens det kommuniststyrte Albania i 1960-årene erklærte seg som «verdens første ateistiske stat» og forbød all religionsutøvelse, utviklet det kommu-

niststyrte Polen seg til Europas mest religiøse land, med en kirke som siden 1950-årene stadig har styrket sin posisjon blant befolkningen, til den i dag står som talerør for den overveldende majoritet i nasjonen.

Mot strømmen

Den polske kirke er et særsyn ikke bare i østeuropeisk målestokk. I en verden hvor det klages over sviktende kirkesøkning, nedgang i antallet preste- og ordenskall og tiltagende sekularisering, er polske gudshus og presteseminarier fullere enn noensinne. Kanskje aller mest forbløffende er det at en kirke som mange progressive katolikker i de reformbegeistrede 60-årene var tilbøyelige til å betrakte som en ultrakonservativ anakronisme, i 1970- og 1980-årene har greid å etablere et nært forhold både til arbeiderklassen og store grupper av intellektuelle.

Religionssosiologiske undersøkelser bekrefter hva ikke-sosiologer visste fra før: På landsbygda går et overveldende flertall i kirken hver søndag. Mellom 80 og 90 % definerer seg som troende og praktiserende. I storbyene er kirkesøkningen noe mindre, men også her oppsiktsvekkende høy sammenlignet med tilsvarende tall for f.eks. Frankrike eller Vest-Tyskland.

Så står da også Kirken personellmessig godt rustet til å betjene de mange troende. På terskelen til 1990-årene er antallet katolske prester i Polen ca. 24 700 - en økning på ca. 20 % i forhold til 1981. Hvert av de 27 bispedømmene har sitt eget presteseminar med tilsammen ca. 5 500 studenter på ulike årstrinn. I tillegg kommer ca. 3 300 ordensbrødre som forbereder seg til prestevielsen i syvogtredve forskjellige ordener.

Polsk = katolsk

En vesentlig forutsetning for Kirkens enestående posisjon i Polen er det sterke båndet mellom kirke og nasjon, som gjør at svært mange polakker opplever katolisismen som en uadskillelig del av sin nasjo-

nale identitet. Spesielt kardinal Wyszyński utformet i 1960- og 1970-årene tesen om den nære forbindelse mellom Kirken og Nasjonen – i motsetningen til statsmakten, som i perioder av Polens historie har vært fremmed. Denne koblingen mellom nasjonalfølelse og religion har utvilsomt vært en styrke for Kirken i kampen om nasjonens sjel. På den annen side står det ikke til å nekte at likhetstegnet mellom «polakk» og «katolikk» i visse tilfeller kan virke støtende. Det finnes jo faktisk polakker som er protestanter eller ortodokse eller jøder eller ateister ...

Videre: hvis det å være katolikk nærmest inngår i definisjonen på en god polakk, kan man få mistanke om at gudsforholdet ikke alltid stikker så dypt. Polakkenes fromhet er da også blitt kritisert både av katolikker og kommunister. Kritikerne peker på, at det er dårlig samsvar mellom de fulle kirkene og befolkningens oppfyllelse av Kirkens moralbud. Den intense religiøse aktiviteten har et sterkt anstrøk av forventet sosial adferd. Det dreier seg, hevder man, om en gruppereligiøsitet, hvor deltagelse i ritualene fungerer mer som tegn på tilhørighet til et flertallsfellesskap enn som uttrykk for en personlig stillingtagen. Dertil kommer at i et system uten frie valg kan kirkegang også fungere som en tilkjennegivelse av politisk holdning.

Kirken før 1945

Polen fikk kristendommen vestfra for ca. 1000 år siden, og ble dermed innlemmet i den latinske gren av kristenheten. Mot slutten av middelalderen ekspanderte landet sterkt, mot nordøst, øst og sydøst. Det polsk-litauiske riket som oppstod på denne måten, var en multinasjonal og multikonfesjonell stat, og utmerket seg – spesielt på 1500-tallet – ved stor religiøs toleranse. Ved slutten av 1700-tallet, da Polen ble utradert fra Europakartet, var bare litt over halvparten av innbyggerne romerske katolikker av latinsk ritus. De øvrige fordelte seg på den

unerte kirke, den ortodokse kirke, forskjellige protestantiske kirkesamfunn og jødedommen.

Tendensen til å sette likhetstegn mellom begrepene «polsk» og «katolsk» gjorde seg gjeldende for alvor først etter Polens delinger og tapet av den politiske selvstendighet, selv om visse tilløp kunne merkes alt på 1600-tallet, da motreformasjonen satte inn. Hovedårsaken til polakkenes voksende nasjonale identifikasjon med den katolske kirke var delingsmaktenes politikk, og den omstendighet at de mest hardhendte undertrykkerne stort sett enten var ortodokse eller protestanter. Samtidig som polakkene i annen halvdel av det 19. århundre oppnådde vidtgående kulturell autonomi i det katolske Østerrike-Ungarn, ble de som prøyssiske og russiske undersåtter utsatt for en brutal avnasjonaliseringspolitikk.

I 1918 gjenvant polakkene sin selvstendighet. Den nye polske staten hadde store nasjonale mindretall, og videreførte i så måte tradisjonene fra det gamle polsk-litauiske adelsriket. Ifølge folketellingen i 1931 tilhørte ca. en tredjedel av innbyggerne forskjellige nasjonale minoriteter. Praktisk talt hele den østlige del av statsterritoriet var bebodd av østslavere (hviterussere og ukrainere), som i religiøs henseende dels sognet til den ortodokse kirke, dels var unerte. I alt var ca. to tredjedeler av innbyggerne i den nye staten katolikker av latinsk ritus og ca. 10 % katolikker av slavisk ritus, dvs. unerte (praktisk talt utelukkende ukrainere). Tilsammen anerkjente altså ca. tre fjerdedeler av befolkningen Pavens overhøyhet.

Forholdet mellom stat og kirke ble regulert ved et konkordat inngått i 1925, som gav katolisismen status som «den fremste blant flere likeberettigede konfesjoner». Kirken avholdt seg stort sett fra direkte innblanding i politikken, selv om dens sympatier gikk i konservativ og nasjonal retning. Stor tilslutning fikk Katolsk aksjon, en legmannsorganisasjon som i 1939 hadde ca. 600 000 medlemmer.

Både i industriarbeiderkretser og blant intelligentsiaen ble Kirken imidlertid til dels møtt med mistro. Hvordan den kunne virke på intellektuelle med sympati for venstresiden, forteller den katolske forfatteren Jerzy Zawieyski. Han skriver: «Jeg må med sorg bekjenne at Kirken, gjennom sine offisielle representanter, dvs. geistligheten, for oss var den største bøygen på veien til katolisismen og troen. I våre øyne fortonet katolisismen seg som identisk med antisemittisme og fascisme, med mørkemannsånd og fanatisme, med all slags bakstreverske og kulturfiendtlige fenomener.»

Under den annen verdenskrig delte Kirken skjebne med befolkningen. Ca 20 % av presteskaper ble henrettet eller omkom i tyske leirer. I enkelte bispedømmer var tapstallene enda høyere, oppimot 50 %.

Mens Kirken i selve Polen i krigsårene vant økt respekt ved sin rakyggede holdning, var forholdet til Vatikanet ikke problemfritt. Polakkene savnet en klar og utvetydig pavelig fordømmelse av de tyske grusomheter i Polen. Først i juni 1943 imøtekom Pius XII delvis polakkenes forventninger ved å erklære at han bad «for den polske nasjon, hvis tause heroisme og lidelser gjennom århundrene har bidratt til å utvikle og bevare et kristent Europa».

1945-1956. Kirken under Stalin

Paradoksalt nok ble Jalta-avtalens kommuniststyrte Polen oppfyllelsen av en gammel drøm hos de meste høyreekstreme polske nasjonalistene – drømmen om en etnisk og religiøst homogen polsk stat, med samme vestgrense som på 1000-tallet.

Ved krigens slutt var den polske kirke langt gunstigere stilt enn mange av sine søsterkirker. Den hadde ikke kompromittert seg ved kollaborasjon eller passivitet, og kom derfor styrket ut av okkupasjonsårene. Kirkens uttalte identifikasjon med nasjonen og dens erklærte vilje til å forsvare innlemmelsen av de tidligere tyske «vestområdene» og betone

deres polske karakter gav den et gunstig utgangspunkt i de prøvelser som nå begynte.

De første etterkrigsårene stod i «salamitaktikkens» tegn. Stort sett fikk Kirken drive sitt arbeid noenlunde uhindret, selv om myndighetene alt høsten 1945 ensidig hadde oppsagt konkordatet av 1925. I 1948, da opposisjonen var nedkjempet og kommunistene følte seg trygge i salen, satte imidlertid angrepet mot Kirken inn for fullt – ikke bare i Polen, men også ellers i Øst-Europa. Katolske institusjoner ble stengt, tidsskrifter sluttet å utkomme og et stort antall prester og tillitsmenn i katolske organisasjoner ble arrestert. Formelt sett rettet ikke myndighetenes tiltak seg mot selve religionen, men mot misbruket av den i politisk øyemed. Hovedfienden var Vatikanet, som ble fremstilt som et redskap for vestmaktenes imperialistiske politikk (jf. Sanctum Officiums ekskommunisering i juli 1949 av alle «tilhengere av kommunismens materialistiske og ateistiske lære»), og taktikken gikk ut på å prøve å slå en kile mellom den polske kirke og Roma. En viktig rolle i myndighetenes bestrebelser på å så splid i katolikkenes rekker spilte PAX, en organisasjon av såkalt «progressive» katolikker, ledet av Boleslaw Piasecki, som før krigen hadde vært en beryktet leder av den høyreekstremistiske og jødefiendtlige Falanga'en.

Kirkens primas siden november 1948, Stefan Wyszyński, innså klart faren for en ulegelig splittelse. I denne vanskelige situasjonen tok han en dristig beslutning. Han gikk inn i forhandlinger med myndighetene – forhandlinger som i april 1950 førte til undertegnelse av en avtale mellom staten og Kirken, den første i sitt slag i Øst-Europa.

I denne avtalen forpliktet Kirken seg til å motarbeide alle forsøk på å misbruke religiøse følelser i statsfiendtlig øyemed, gav tilsagn om å rette seg etter den polske *raison d'état* i alle spørsmål som ikke vedkom tro, moral og kirkelig jurisdiksjon, og lovet å oppfordre de troende til forsterket innsats for landets gjenoppbygning. Avtalen innebar at bis-

kopene uttrykkelig anerkjente de «gjenvunne vestområdenes» polske karakter, og sa seg villige til å forsøke å utvirke Vatikanets samtykke til en normalisering av de kirkelige forhold i disse deler av landet, med innsettelse av ordinære biskoper. Til gjengjeld garanterte staten religionsundervisningen i de offentlige skoler, opprettholdelse av det katolske skolevesen i samme omfang som tidligere og adgangen til å drive sjelesorg i forsvaret og i fengsler og sykehus.

Fra Wyszyńskis side var inngåelsen av avtalen et uttrykk for erkjennelse av at det var nødvendig å komme frem til et sett av regler for sameksistensen med en ateistisk statsledelse. Meningene i bispekollegiet var den gang delte – enkelte fryktet nok at det ville vise seg å bli en «*modus moriendi*» mer enn en *modus vivendi* – men ettertiden har gitt Wyszyński rett i hans situasjonsbedømmelse og valg av taktikk, selv om avtalen på kort sikt ikke brakte nevneverdige fordeler, da staten totalt neglisjerte sin forpliktelser.

Stalins død brakte ingen umiddelbar bedring. Tvert imot – forholdet mellom stat og Kirke tilspisset seg ytterligere. I mars 1953 måtte den ansette katolske ukeavisen Tygodnik Powszechny innstille fordi den hadde nektet å trykke en panegyrisk Stalin-nekrolog, og i september 1953 ble Wyszyński internert etter å ha protestert mot en skueprosess mot en av biskopene. De tre årene som fulgte var de tyngste i Kirkens etterkrigshistorie.

1956–1970. Kirken under Gomułka

Omslaget kom i oktober 1956, da partiets sentralkomité valgte Gomułka som ny førstesekretær. Wyszyński ble satt på frifot, avtalen fra 1950 ble revidert, og det inntrådte en viss avspenning i forholdet mellom stat og Kirke. Bl.a. ble religionsundervisning nå gjeninnført i skolene for de barn hvis foreldre ønsket det.

Men det bedre klimaet mellom stat og Kirke vedvarte ikke lenge.

Allerede mot slutten av 50-årene var det tydelig at det gjæret under overflaten, og ut gjennom 60-årene kom gnisningene klart til uttrykk. Ved siden av regjeringens forsøk på å innskrenke religionsundervisningen vakte myndighetenes hardhendte beskatning av kirken og deres nektelse av å innvilge byggetillatelse for kirker i nye byer og boligstrøk sterk irritasjon.

Ved månedsskiftet november-desember 1965 brøt den ulmende striden mellom stat og Kirke ut i åpen konflikt. Den umiddelbare foranledning til sammenstøtet var det tilstundende tusenårsjubileet for Polens kristning. Kirkens forberedelser til markeringen av denne milepælen hadde begynt allerede i 1957. Selve hovedfeiringen skulle finne sted i begynnelsen av mai 1966 i Jasna Góra-klosteret i Częstochowa. Til disse avsluttende festligheter ønsket de polske biskopene bl.a. å invitere sine tyske embetsbrødre. Innbydelsesbrevet redegjorde innledningsvis for omstendighetene omkring Polens kristning, som dannet opptakten til «den symbiose mellom kristendom, Kirke og stat som senere aldri skulle bli brutt», og gav deretter en oversikt over de polsk-tyske forbindelser opp igjennom tidene, for til slutt å munne ut i en oppfordring til broderlig dialog i Det annet Vatikan-konsils ånd og en klar invitt til polsk-tysk forsoning.

Brevet utløste en storm av forargelse. Spesielt var det ordene «vi tilgir og ber selv om tilgivelse» som satte sinnene i kok. Myndighetene, som med voksende misnøye hadde fulgt Kirkens forsøk på å «monopolisere» et jubileum den selv aktet å feire med brask og bram, pustet etter evne til ilden. Biskopene ble beskyldt for å krenke minnet om de mange millioner som hadde mistet livet under krigen, og anklaget for å drive utenrikspolitikk på egen hånd ved å opptre som en stat i staten.

Den 3. mai 1966 kulminerte Kirkens feiring av jubileet med et kjempearrangement i Częstochowa. Nærmere en halv million tro-

ende var vitne til at Wyszyński lot den mest omstridte passus i brevet til de tyske biskoper lese høyt, og deretter ropte: «Som tegn på den vanskeligste av alle seire, den som består i å overvinne seg selv, erklærer vi, Polens biskoper, sammen med Guds folk, at vi tilgir!» Tusenstemmig runget det tilbake fra mengden «Vi tilgir!»

På det internasjonale plan var 1960-årene preget av Det annet Vatikan-konsil, hvor de polske biskoper deltok uten å spille noe spesielt fremtredende rolle, og pave Paul V's mer aktive linje overfor Østblokken. Kurien nye *Ostpolitik* førte i første omgang bl.a. til en bedring av forholdet til Ungarn og Jugoslavia, og brakte også en viss bevegelse i spørsmålet om en «normalisering» av forbindelsene mellom Vatikanet og Den polske folkerepublik.

1970-1980. Kirken under Gierek

I 1972, etter ratifisering av avtalen fra 1970 mellom Forbundsrepublikken Tyskland og Polen, ble et viktig irritasjonsmoment i forholdet til Vatikanet omsider ryddet av veien. Bispedømmegrensene i de tidligere tyske deler av landet ble endret i overensstemmelse med de faktiske forhold etter 1945, og bispedømmene innlemmet i den polske kirkeprovins. Den polske utenriksminister og partiets førstesekretær avla dessuten offisielle besøk i Vatikanet (i 1973 og 1977), og det ble etablert uoffisiell kontakt mellom Kurien og en arbeidsgruppe ved den polske ambassade i Roma. Men håpet om en fullstendig normalisering av forbindelsene mellom stat og kirke, med gjenopptagelse av de diplomatiske forbindelser mellom Kurien og Warszawa, gikk foreløpig ikke i oppfyllelse.

Innad brakte Gierek-perioden, som fulgte etter Gomulka's 14-årige regjeringstid, en merkbar avspenning i forholdet mellom stat og Kirke. Samtidig som Kirken i 1970-årene vant økt oppslutning i folket,

også blant deler av intelligentsiaen som tidligere hadde stilt seg kjølig eller avvisende til den, intensiverte den sitt samfunnsengasjement og markerte seg også mer og mer som nasjonens talerør, idet den tok til orde i politiske spørsmål i en grad som sikkert ville utløst kritikk i Vest-Europa. Grunnen til denne formen for «innblanding» var selvsagt fraværet av andre kanaler som nasjonens vilje kunne komme til uttrykk gjennom.

Et klart vitnesbyrd om hvor atypisk forholdet mellom stat og kirke på dette tidspunkt artet seg i Polen, er de kritiske bemerkninger som biskopene i 1975 offentliggjorde til partiets direktiver for den 7. partikongress og forslaget om visse endringer i grunnloven. Det avstedkom ingen innvendinger at en så regimefremmed institusjon som Kirken fremla et dokument med en så klar ideologisk, sosial og politisk profil.

Annen halvdel av 1970-årene var preget av akselerende økonomisk tilbakegang etter at Giereks forsøk på å skippertaksmodernisere polsk næringsliv hadde slått feil. Demonstrasjonene mot prisforhøyelsene sommeren 1976 og myndighetenes represalier mot demonstrantene førte til oppkomsten av forskjellige dissidentorganisasjoner og satte fart i fremveksten av en alternativ kultur, basert på en «illegal» forlagsvirksomhet uten sidestykke ellers i Øst-Europa.

Mot slutten av 1970-årene forsterket biskopene sin kritikk spesielt av sensuren, som de kalte «et av den totalitære stats våpen». Samtidig støttet de det såkalte «Flyvende universitet», som organiserte private forelesninger over historie, religion, litteratur og politikk. I Krakow stilte daværende kardinal Wojtyła kirkene til disposisjon for disse forelesningene, som særlig tok opp emner myndighetene hadde forbudt.

Kirkens anseelse og politiske tyngde økte ytterligere etter valget av kardinal Wojtyła til pave i oktober 1978. At den første ikke-italiener på

St. Peters stol på mange hundre år ble en polakk, ble oppfattet som en nasjonal triumf av praktisk talt hele den polske almenhet, uansett livssyn. Den nye pavens første besøk i hjemlandet sommeren 1979 ble da også en slående demonstrasjon av Kirkens sterke posisjon i det polske samfunn.

Kirken etter 1980

Kirken spilte åpenbart en avgjørende rolle i den utviklingen som sommeren 1980 kulminerte i dannelsen av Solidaritet. Et talende vitnesbyrd om dette var den utstrakte bruken av religiøse symboler blant de streikende.

Da streikene begynte sommeren 1980, kunne det ikke herske tvil om hvor Kirken stod. Selv om den opptrådte med større forsiktighet og tilbakeholdenhet enn de streikende arbeiderne, gjorde den det klart at den støttet deres krav om en gjennomgripende moralsk og sosial fornyelse. Den 27. august 1980, noen dager før avtalen med de streikende ble undertegnet, sendte episkopatet ut et kommunike som understreket at vilkåret for fred i samfunnet var respekt for Nasjonens uavhengelige rettigheter, deriblant også retten til å danne fagforeninger. Til disse rettigheter hørte iflg. kommunikeet også «retten til sannhet, som bl.a. oppnås ved ærlig informasjon og åpenhjertig dialog mellom myndigheter og samfunn» og «retten til å lære hele Nasjonens historie og kultur å kjenne, til uhindret besittelse av og uttrykk for sannheten, til meningsfrihet».

Gjennom hele Solidaritets-perioden opptrådte Kirken ved forskjellige anledninger som megler når forhandlingene mellom myndighetene og de frie fagforeningene truet med å kjøre seg fast. Generelt var den en sterk støtte for Solidaritet, samtidig som begge parter syntes opptatt av å holde klare linjer og unngå enhver tendens til sammenblanding.

Den 28. mai 1981 døde kardinal Wyszyński, etter å ha ledet den polske kirke i over tredve år. Hans etterfølger, Józef Glemp, var knapt utpekt før han ble konfrontert med tilspissingen av forholdet mellom Solidaritet og myndighetene i juli 1981. Et halvt år etter, den 13. desember 1981, kom så kunngjøringen om innføring av krigstilstand (i utlandet ofte betegnet som «unntakstilstand») og internering av tusenvis av Solidaritets-medlemmer.

Under krigstilstanden, som varte til juli 1983, og den påfølgende «normalisering» prøvde Kirken på den ene side å lette situasjonen for befolkningen ved å hjelpe de internertes familier og andre vanskeligstilte, og på den annen side å dempe gemyttene, så det ikke kom til blodsutgydelse. En vesentlig grunn til en viss tilbakeholdenhet fra Kirkens side var antagelig ønsket om å oppnå myndighetenes samtykke til to nye pavebesøk (i 1983 og 1987).

Selv om Kirken fortsatte å spille en viktig rolle som fristed for uavhengige kulturaktiviteter, og flere tidligere kirkefremmede intellektuelle nå stod frem som bekjennende katolikker, var Glemp ikke alltid like heldig i sin håndtering av vanskelige spørsmål. Etter manges mening inntok han en altfor avvisende holdning til det forbudte Solidaritet, og viste seg samtidig utilbørlig ettergivende overfor myndighetene ved bl.a. å forflytte ubehagelig fritalende prester til mindre sogn. Om dette ikke gjorde noe skår i Kirkens anseelse blant de brede lag, skapte det en viss mistro til den nye primas i deler av Solidaritet og i enkelte intellektuelle kretser.

Kirken i dag

I dag står Kirken, likesom hele den polske nasjon, overfor en ny situasjon. Kommunistpartiets maktmonopol er avskaffet, og et normalt parlamentarisk demokrati er i ferd med å vokse frem, der Kirkens rolle nødvendigvis må bli en annen enn hittil.

Den juridiske ramme for Kirkens virksomhet i fremtiden er trukket opp i en ny lov om forholdet mellom staten og kirkesamfunnene som Sejmen (parlamentet) vedtok den 17. mai 1989. Loven gir den katolske kirke og andre trossamfunn status som juridiske personer (et hovedpunkt i striden mellom partiet og Kirken) og garanterer full frihet for religionsutøvelsen. Dette innebærer at Kirken uhindret kan gjenoppta sitt almenntilgitt virke på felter som sykepleie, undervisning osv.

Forhold som hører inn under pavens kompetanse, omfattes ikke av loven, men skal reguleres i en særskilt avtale mellom Polen og Den hl. stol. Diplomatiske forbindelser mellom Kurien og Polen ble opprettet den 17. juli 1989, og den 23. november 1989 kom erkebiskop Józef Kowalczyk til Warszawa som den første apostoliske nuntius i Polen på femti år. Dermed kan den lenge etterlengtede normalisering av Kirkens forhold til staten omsider sies å være fullført.

Og fremtiden?

I flere artikler i det siste i Tygodnik Powszechny pekes det på at overgangen fra den totalitære epoke til posttotalitarismen nødvendigvis er en kirkelig selvbesinnelse. Kirkens plassering i et totalitært system påtvang den en uniformitet, en samstemmighet utad, som gjorde at meningsforskjeller som kunne vært en berikelse, ikke kom frem, fordi den totalitære utfordring krevde at man sluttet rekkene og bare gav ett svar. Nå må Kirken innstille seg på en ny måte å tenke på. Innad må den venne seg til at mangfold ikke er noe negativt, at det kan eksistere forskjellige oppfatninger av pastorale spørsmål, forskjellige teologiske skoler, ulike former for spiritualitet, skiftende katolske synspunkter på sosiale problemer. Utad må den trekke konsekvensene av at Kirken ikke lenger i samme grad som før kan være en politisk aktør. I flere årtier opptrådte kirkeledelsen som talerør for befolkningens rettigheter, behov og krav overfor statsapparatet. De polske primasers samtaler

med kommunistpartiets ledere var den eneste tillatte form for «offisiell» dialog mellom almenheten og makthaverne. Etter de siste omkalfatringene i Polen er Kirkens rolle som partner i dialogen overtatt av befolkningen selv og dens organisasjoner. Dette rollebyttet betyr for Kirken en sjanse til å bli mer KIRKE i ordets egentligste forstand, befridd for alle de tilleggsoppgaver den måtte påta seg i en ekstraordinær situasjon. Men det forutsetter en grunnleggende endring av Kirkens selvbilde og befolkningens tradisjonelle forventninger til den.

Den polske kirke i dag rommer ulike tendenser. Ved siden av de positive trekk, som vel er i flertall, finner man fremdeles enkelte negative: autoritære holdninger, overdreven opptatthet av hierarkiske strukturer, i det hele tatt et visst «førkonsiliært» preg.

Tross Kirkens uhyre sterke posisjon er også polakkenes religiøsitet nå på vei i en fase hvor man må regne med at det både blant de troende og innenfor geistligheten etterhvert kan skje holdningsendringer som minner om dem vi har sett i Vest-Europa. Sannsynligvis vil man også få en viss avskalling fordi en del mennesker har søkt Kirken ikke av religiøse grunner, men drevet av politiske og patriotiske hensyn.